

ЕТНІЧНА СПЕЦИФІКА КОЛЬОРАТИВУ *БІЛИЙ* У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Покровська Ірина Леонідівна

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У даному дослідженні на матеріалі сучасної турецької мови розглядається кольоратив *білий* та його відтінки, що передають підсилену та послаблену ознаки даного кольору. У турецькій мові існує дві лексичні одиниці на позначення білого кольору: власне тюркська *ak* та лексема арабського походження *beyaz*.

Ключові слова: білий колір та його відтінки, лексема, кольоратив.

Предмети мають різноманітну характеристику, і однією з таких характеристик є ознака кольору. Раніше побутувала думка, що всі люди бачать і відчувають навколишній світ однаково, але у світлі етнолінгвістичних та лінгвокультурологічних досліджень цілком чітко простежується специфічність сприйняття різними народами існуючої у природі кольорової гама. Як зазначає сучасна дослідниця кольоративів І. І. Гуменюк, "те, як ми сприймаємо колір, залежить як від самих кольорів, їх чистоти, яскравості, насиченості, так і від особливостей нашого сприйняття" [Гуменюк 2007, 194].

У рамках сучасних наукових розвідок кольоративних одиниць досить поширеним є виокремлення окремих кольоративів з метою поглибленого вивчення їх семантичних та метафоричних значень. Так, можна виокремити дослідження А. П. Критенко, присвячені кольоративу *білий* [Критенко 1963, 100–104], мікрополе білого кольору виділяють у своїх працях праці І. В. Белобородова [Белобородова 2000, 45], Ф. А. Тугушева [Тугушева 2003, 48], О. А. Кузьміна [Кузьміна 2005, 3].

Безпосередньо кольоративу *білий* присвятила своє дослідження турецька дослідниця Несрін Байрактар, яка вивчає переважно даний кольоратив як компонент термінів [Bayraktar Nesrin 2006, 35–50], на протиставленні чорного та білого кольорів зосереджене дослідження Сюрейї Улькера [Süreyya Ülker 1997, 42–45], Каймаз Зекі серед інших кольорів перелічує віднайдені у словниках та художніх творах лексеми на позначення кольоративу *білий* [Kaumaz Zeki 1997, 31]. Попри безумовну наукову новизну, вагомість висновків існуючих лінгвістичних праць, сьогодні цілісні уявлення про етнічну специфіку кольоративу *білий* у сучасній турецькій мові поки що не вироблені, що і зумовлює актуальність даного дослідження. Мета роботи полягає в тому, щоб з'ясувати місце і роль кольоративу *білий* у сучасній турецькій мові, визначити особливості його мовного вираження. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання, як відтінки кольоративу *білий* у сучасній турецькій мові, охарактеризувати їх походження, символіку та структуру.

Білий колір поруч з чорним належить до найбільш універсальних кольорів. Для позначення кольоративу *білий* у турецькій мові використовується дві лексеми: *beyaz* (походить від арабського іменника *bayād* – білизна, використання у якості прикметника характерне для турецької мови) – *ak* (лексема власне тюркського походження). Обидві лексеми вживаються практично з однією і тією самою частотністю, і є з точки зору словників синонімами. Аксан Доган визначає *ak* через лексему

beyaz [Doğan 2005, 29], в той час лексему *beyaz* класифікує таким чином: *ak* (укр. білий), найбільш світлий колір [Doğan 2005, 153]. У словнику Турецького мовного Товариства визначення є більш детальними: *ak* – колір снігу, молока і т.п. [Türkçe sözlük 1988, 32], *beyaz* (укр. білий), антонім чорного кольору, *beyaz* визначається як *ak* (укр. білий), антонім чорного кольору [Türkçe sözlük 1988, 177].

Проте слід зазначити, що дані лексеми можуть бути як рівнозначними у використанні (напр. *beyaz saçlı – ak saçlı – сивий*), так і нерівнозначними, особливо у складі термінів, стійких фразеологічних одиниць та прислів'їв. Зокрема, у лексемах *yumurta aki* (букв. біла частина яйця) – "білок", *akağaç* (букв. біле дерево) – "береза". Кольоратив *ak* не можна замінити на *beyaz*, а у фразеологізмі *beyaz sayfa açmak* (букв. відкрити білу сторінку) – "розпочати все з нової сторінки" та паремійній одиниці *Ak koyunun kara kuzusu da olur* (букв. І в білої вівці може народитися чорне ягня) – "У хорошій родині може народитися і погана дитина". Слід також зазначити, що у турецькій мові існує дві лексеми на позначення чорного кольору *siyah* (*араб.*) та *kara* (*чорний*). При цьому при використанні позначень чорного та білого кольорів поспіль дані лексеми вживаються відповідно до їх походження: *akı ak karası kara* (букв. і біла, і чорна) – з білим тілом, чорним волоссям та темними очима.

Стосовно кольоративу *білий* в інших тюркських мовах, то слід зазначити, що в азербайджанській мові вживаються паралельно лексеми *beyaz* та *ağ* (турецький варіант *ak*), в той час, як в татарській, казахській, узбецькій, туркменській, киргизькій мовах панує лише лексема *ak*.

У діалектах білий колір може мати не лише різне фонетичне звучання (область Ерзурум: *bayaz* – замість літери *e* в першому складі використовується *a*, область Кютахья: *beyaz* – замість літери *z* в останньому складі вживається літера *s*, область Киршехір *biyaz* – замість літери *e* в першому складі – літера *i*), а і зовсім специфічне, і повністю відмінне формулювання: у діалекті області Токаат на позначення білого кольору слугує лексема *çitere*, в Денізли – *elebek*, "білий-пребілий" в області Мардін називають *ablak*. Білуватий колір в області Болу іменують *beyazgelen*.

Слово *beyaz* утворює сильний ступінь ознаки шляхом повної та часткової редуплікації: *beyaz mı beyaz, beyaz beyaz, bembeyaz* – "білий-пребілий". Додавання числівника *çok* також надає надмірної ознаки: *çok beyaz* – "дуже білий". Кольоратив *ak* використовується переважно у формі часткової редуплікації *apak* та у формі характерних для турецької мови парних слів (тур. *ikilemeler*) *ak pak* (тур. *pak* – "чистий") – "ідеально білий".

Послаблена ступінь ознаки в турецькій мові утворюється переважно за допомогою афіксів *-(i)msi* (4) та *-(i)mtirak*, які активно сполучаються з прикметником арабського походження *beyaz*: *beyazımsı, beyazımtirak* – "білуватий". Афікс *-ça/ca* (4) приєднується і до кольоратива *ak*, і до *beyaz*: *akça, beyazca* – "досить білий". Зменшення інтенсивності ознаки білого кольору у турецькій мові може передаватися і шляхом використання описових конструкцій: *beyazı andıran* (букв. той, який нагадує білий колір), *beyaz gibi* (букв. ніби білий), *beyaza yakın* (букв. близький до білого кольору), *beyaza çalan* (букв. той, який переливається в білий колір).

Ak та *beyaz*, поєднуючись з прикметниковим афіксом *-lı* (тур. *aklı, beyazlı*), позначає вкраплення білого кольору. Зокрема, у словнику Мехмета Догана *aklı* визна-

чається як колір з наявністю білого, з білими плямами, з білими рисками, тобто змішаний колір [Doğan 2005, 34]: *aklı masalar* – "столи з білими цяточками". Кольоратив *ak* має здатність поєднуватися з афіксом *-çıl* – *akçıl*, і є синонімічним до вищевказаних форм *aklı*, *beyazlı*.

Білий колір у найбільш яскравому його вираженні ототожнюється з снігом (тур. *kar beyaz* – "білизна снігу", тур. *kar gibi* – "як сніг"), молоком (тур. *süt beyaz* – "білизна молока", *süt gibi* – "як молоко"), емаллю (*emaye rengi* – "колір емалі"), білої смоли з деревини (тур. *sakız gibi* – "як біла смола").

Білий колір у турків асоціюється і з білими квітами таких рослин, як камфорне дерево (тур. *kafur rengi* або *kafuri*) та боби (тур. *baklaçiçeği*). Колір *baklaçiçeği* має різні тлумачення. Наприклад, у словнику Аксана Догана даний колір визначається як "світло-зелений колір" [Doğan 2005, 120]. У словнику О. М. Баскакова *baklaçiçeği* – "брудно-білий колір з жовтуватими або лілуватим відтінком" [Баскаков 1998, 92].

Білий колір з різними ефектами позначають такі словосполучення з післяйменником порівняння *gibi*: *kaymak gibi* (букв. як вершки) – "білий-пребілий та непорушний" (порівн.: в українській мові вершковий колір позначає білий колір з ледь помітним жовтим відтінком), *mermer gibi* (букв. як мармур) – "білий та блискучий" (порівн.: в українській мові кольоратив *мармуровий* позначає відтінок рожевого кольору), *köpük gibi* (букв. як піна) – "білий з легким погойдуванням".

Ледь помітні відтінки білого кольору передаються кольоративами *fildişi rengi* – "жовтувато-білий", *kemik rengi* – "проміжний колір між білим та кремовим", *deve tüyü* – "світло-бежевий".

Лексеми на позначення темно-жовтого кольору утворюються за допомогою допоміжних слів *bulanık* (букв. неоднорідний), *donuk* (букв. неблискучий), *kirli* (букв. брудний), *koyu* (букв. темний), *kirik* (букв. змішаний), *mat* (букв. матовий) – *bulanık beyaz*, *donuk beyaz*, *kirli beyaz*, *koyu beyaz*, *kirik beyaz*, *mat beyaz*. Крім цього, даний відтінок жовтого кольору має схильність до послаблення ознаки шляхом використання легкого відтінку жовтого кольору – *sarımtırak beyaz* – *жовтувато-білий*.

Відтінки білого кольору номінують назви металів: срібло (тур. *gümüş beyazı* – *сріблястий*), свинець (тур. *kuşun beyazı* – *металевого кольору*), *çinko beyazı* (тур. *çinko beyazı* – біла фарба, яка видобувається з оксиду цинку).

У турецькій мові є утворені шляхом словоскладання сполуки, які позначають білий колір тіла: *billur gibi* (букв. як кристаль) – "білесеньке та гладесеньке (про тіло)", *fildişi gibi* (букв. як бивні слона) – "матово-білого кольору (про тіло), обличчя: *kireç gibi* (букв. як вапно) – "як полотно".

У результаті проведення сучасних лінгвокультурних досліджень було встановлено, що кожній нації притаманне специфічне використання кольорів залежно від звичаїв та традицій у суспільстві. У житті тюркської общини кінь протягом тривалого часу відігравав економічну, суспільну, військову та релігійні функції. Століттями тюрки, а потім безпосередньо і турки, проявляли повагу до коня, вважали його священним. Кочівника, що загинув на війні, хоронили разом з його вбитим конем. У мові турків багато елементів, які відображають їх ставлення до цієї символічної тварини, зокрема існують і специфічні кольоративи на позначення білих елементів шерсті коня: *ağca* (*ağcam*) – "біла частина на шерсті коня", *cılgı* – "пучок білої шерсті коня", *çakal* – "кінь з білим

лобом та білими ногами", *kaşga* – "кінь з білою шерстю", *sütkanı* – "білий (про коня)", *sakar* – "білизна на лобі у коня", *sekil* – "кінь з білим лобом".

Таким чином, зазначимо, що кольоратив *білий* має розгалужену систему відтінків, які у випадку їх зіставлення з іншими мовами будуть характеризуватися як загальномовною універсальністю, так і притаманними лише турецькій мові етнічними рисами. Зокрема, наявність двох лексем на позначення білого кольору у турецькій мові (тур. *beyaz*, тур. *ak*) зумовлене специфічним історичним розвитком турецької мови, що спричинило наявність арабських та перських еквівалентів питомої тюркської лексики. Відображення мовної картини світу турецького народу відзеркалюється у розгалуженості кольоропозначень масті коня, порівнянь та найменувань темно-білого кольору. Перспективи подальших досліджень полягають у зіставленні кольоративу *білий* та його відтінків з назвами подібних кольоропозначень у неспоріднених мовах, що дозволить визначити специфічність цього прошарку лексичної системи сучасної турецької мови.

В данном исследовании на материале современного турецкого языка рассматривается цветообозначение *белый* и его оттенки, которые передают усиленную и ослабленную степень данного цвета. В турецком языке существует две лексические единицы для обозначения белого цвета: собственно тюркская *ak* и лексема арабского происхождения *beyaz*.

Ключевые слова: белый цвет и его оттенки, лексема, цветообозначение.

Within the present article the colour name "white" and its tones are studied on the material of the modern Turkish language. There are two lexemes for the nomination of the white colour in the Turkish language: Turkish word *ak* and the word of Arabic origin *beyaz*.

Key words: white colour and its tones, lexeme, the name of the colour.

Література:

1. *Белобородова И. В.* Концепт "цвет" в лингвокогнитивном аспекте: На материале автобиографической прозы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01/Белобородова Инна Васильевна. – Таганрог, 2000. – 224 с.
2. *Большой турецко-русский словарь* [ред. А. Н. Баскаков]. – М.: Русский язык, 1998. – 966 с.
3. *Гуменюк І. І.* Лінгвістичні та екстралінгвістичні дослідження номінації жовтого кольору (на матеріалі фразеології англійської та української мов)// Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка №33, 2007. – С. 194–197.
4. *Критенко А. П.* Семантична структура назв кольорів в українській мові // Славистичний збірник. – К.: Видавництво АН УРСР, 1963 – С. 100–104.
5. *Кузьміна О. Б.* Поетична семантика концептів "білий" – "чорний" (на матеріалі української лірики першої третини ХХ сторіччя): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. Б. Кузьміна. – Харків, 2005. – 19 с.
6. *Тугушева Ф. А.* Семантика цветообозначений в разносистемных языках (на материале балкарского, русского и французского языков): дис.... канд. филол. наук: 10.02.19/ Тугушева Фатимат Амаевна. – Нальчик, 2003. – 125 с.
7. *Bayraktar Nesrin.* Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Ak ve Beyaz /Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları I-II, Hazırlayan: Cemal Yıldız, Latif Beyreli. – Ankara: Pegem Yayıncılık. – S. 35–50.
8. *Doğan Mehmet.* Büyük Türkçe Sözlük. – İstanbul: Pınar Yayınları, 2005. – 1424 s.
9. *Kaymaz Zeki.* Türkiye Türkçesi ve Ağızlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanışı ve Sistematığı / TDAY Belleten. – Ankara, 1997. – S. 251–341.
10. *Süreyya Ülker.* Akla kara / Türk dili. – Sayı 62. – İstanbul: Türk Dili Yayınevi, 1997. S.42–45.
11. *Türkçe Sözlük* [Başkan prof. Dr. Hasan Eren] – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi: 1988. – 745 s.